EL NOM, LES HABITUDS, LES FUNCIONS BIOLOGIQUES I LES MALALTIES DE LES OVELLES, AL PALLARS SOBIRÁ

NOTES LINGÜISTIOO-FOKLÔRIQUES

Plau-me en aquesta bella ocasió, donar a coneixer per al seu estudi cientific, una bella mostra de notes lingüistico^folklòriques, de creació pastorivola, que durant les meves recerques per les valls pallareses, he anat aportant al meu arxiu folklòrico-etnogràfic, tal com fan les laborioses formigues, que no paren de portar els granets que recullen, a llur cau. Labor iniciada fa anys per tal d'anar complétant, si hi cap la frase, l'obra gegantina dedicada a la cultura popular i a la lingüistica pirenenca que devem al nostre lì.lustre homenatjat. Em refereixo al insuperable i monumentai corpus, lingüistic i etnogràfic, de la nostra serralada perenne, *Die Hochpyrenàen.*

* * *

Més que donar un enfilall de mots per ordre alfabètic em sembla més adient, ordenar aqüestes notes d'una manera més viva, seguint un ordre funcional més acostat a la forma de com són viscudes. pels seus creadors, els nostres vells pastors: principáis pobladors del Palla'rs Sobirà ; poblé pastor per naturalesa i per tradició, d'aquesta comarca pirenenca situada a l'angle NO. de Catalunya. Fent-ho així, dones, en forma de narració, a la vegada hom podrà saborejar millor una pila de variants verbals que, d'altra manera quedarien sense dir-les i, per tant, en l'oblit. I sense emprar cap regla fonètica, en la gràfia, procurarem acostar-nos a la forma de pronunciar els mots, tal com els diu la gent consultada, o com han estât caçats furtivament.

I - Noms aplicats a les bèsties - Els pastors en general han créât una pila de noms per designar a tots els animais, ja sigui aplicats per grups, individualment, per espècies, per edats i per Taspecte llur que, segurament, han anat perpetuant-se de generació en generació des que foren

creats (possiblement aixi que Chôme va anar domesticant els animais a ! iniciar-se la vida pastoral), seguint més o menys les varietats historiques de la Ilengua, fins ais nostres dies. Valuós trésor lingüistici per tant, d'arrel molt pregona, que no s'ha de deixar perdre.

A - *Noms genèrics.* - El bestiar ovi, que és el que ara ens ocupa, en la nostra comarca és conegut per *bestià(r) de llana* (general), *bestià(r) xic* (Sarroca de Bellera, Benés, etc.) i *bestià(r) menut* (Espot). I *bestiari,* m., és un diminutiu afectuós aplicat a aquest bestiar (Aíneto - Cardos).

Xét *o xéts* (sona "chét"), adj., és un nom genèric aplicat a un o més caps de bestiar de llana, équivalent al terme "bè" emprat en el mateix sentit pels barcelonins. Aquest mot típicament pallarés i de la Ribagorça oriental, veina de la vali del Bòsia (Pallars Sobirà suroccidental), va caient en desús cada dia més. Tant, que avui solament Tempra la gent velia: *carn de xét,* solen dir encara, per carn de molto (Sarroca de B., Benés, Espot, Tirvia (Pallars), Viu de Lievata, Massivert (Ribagorça).

B - *Noms coUectius o per grups.* - Des de 500 caps de bestiar de llana *o de pel* (cabrú) per amunt formen una *ramàda;* des d'uns 120, un *ramai;* de I 00 a uns 400, segons el nombre de caps de la *ramada,* o d'un *i amai gros,* formen un *ascabot ;* I *ascabot* d un *ramal xïc* consta d*una v intena de caps, i 5 o 10 ovelles, cabres o moltons fins a una vintena fan Un *ascabotét* (Benés) : a Benés. *ascabot - ascabotét;* a Espot, Ribera de Sort, Cardós, Coma de Burg, Aran, *escabot;* a Sarroca de B., *ascamot-ascamotét,* Cf. Catala, *èscamot,* i Bosch de la Trinxeria, *escarot.*

Cada casa que posseeix un ramat d'ovelles es diu que *té un senyal* de bestiar i si és un ramadet, Ilavors diuen que en *té un senyalet* (Sarroca de B.$_t$ Benés, Cabdella, Espui). A. Bellanos i a Erta, rep el nom de la *tingáda.*

A Olp, el ramat que cada quai es pot mantenir a casa durant l'hivern, és anomenat la *parràda,* perque aqüestes ovelles que no van a hivernar a per avall (Urgell, la Noguera, etc.), allí son anomenades *parres.* En canvi en altres llocs aqüestes ovelles que passen Chivern a casa o bé en algún poblé de la mateixa comarca, són anomenades *butiéres, botiéres* o *bestiar botié(r)* (Manyanet, Erta). Mentre que per *parràda,* per regla general, més aviat s'enten la grossa ramada formada pels *parraires* d'UrgelI (Espot) (o de la terra baixa, del Montsec en avall, en general), amb diversos *ramais* i *ramadets* conllogats, que pugen als cims pirenencs a passar

els mesas de juliol, agost i setembre [T]. Pel quai motiu, aquesta ramada transhumant, també es anomenada *conlloc* (Espot, Ribera), perque està formada amb bestiar *conllogaL*

Els moltons, ovelles i marrans que escolleixen de xics per tal de formar, sostenir o augmentar el ramat de cada quai, són anomenats *bestià(r) de llisia* (Benés). Cf. *oüelles de tiesta* al Ripollès.

I deis caps de bestiar separats del ramat per vendre'ls a les fires o bé ais carnicers, en diuen la *treta* (Espui, Benés, Erta (Ribagorça).

C - *Nomenclatura per edats.* - Des que neixen fins a l'any són anomenats *corders* (sona *cordés)* i *cordéres;* de l'any fet als dos anys són *borrécs* i *borregues;* quan han complert els dos anys els mescles passen a èsser *moltons primais* i les fembres *primàles:* les quais en arribar a n'aquesta edat, que llavors *muden* o canvien les dues dents del davant, aixo és, *mudà(r)'s* pales, passen a ésser *aubélles* aptes per a la cria; deis dos als tres anys reben el nom de *moltons terçats;* deis tres als quatre, *quarlats,* i deis quatre ais cinc, *quintáis.* Al cinc anys se'n van de *senyal de boca* - que diuen [1] [2]. Deis moltons cada casa n'escolleix un o més, segons el ramat d'ovelles que tenen, als quais no *sanen* o capen, per poder-les fecundar, i reben el nom de *marrans* (Benés, 1932).

TERMINOLOGIA COMPARATIVA

1 - CORDER, m. : a) Pobles del Bósia i Flamisell, *cordé(r), corderéi* i *conderéta* i *corderissòt* (Sarroca de B.) en sentit despectiu; Paüls (Flamisell), Montcortés, Ribera de Sort, Vali d'Aneu, Cardós, Vallferrera i Coma de Burg, *cordè(r).* b) Ripollès, *xai - xaia* (m. i f.) *xero - xera.* c) Aran i Pireneus francesos, *añét* m. - *ero* f. (Schmitt, 62). Cf. el català, *angelí - anyella.*

2 - BORREC, m. : a) Pallars suroccidental, *borréc - borrega;* Coma de Burg (Farrera), *Borréc - primal;* Ripollès, *borrec - borrega,* b) Ripollès, *anyell - anyella;* Pirineus francesos, *anésku,* m. - *ésko, f.* (Schmitt, 63).

3 - MOLTÓ, m. : a) Pallars, *molto;* Arán, Luxon, *mutún;* Adour,

---

[1] Organització pastoral que estudiem més ampliament a *El Pirineo español,* pàgs. 354 - 357 i a *Notas de etnografia pastoril pirenaica: la trashumando,* a ''Pirineos*''.

[2] Car ja és sabut que els entesos miren les dents deis animais per tab de saber l'edat que tenen.

Aure, *mutú.* b) Ripollès, *primai;* Vali d'Aran, Azun, *primavv* (Schmitt, 63).

4 - OVELLA, f. : a) Pallars suroccidental, *auvélla,* i les restants contrades, *auvèlla;* Ripollès, *ovella;* Pirineus centrais francesos, *ǫlo* i *gooè lo* (Schmitt, 65). b) Gistaín, *añisca* (ovella primala) B. D. C., XXIV, 160).

5 - MOLTÓ TERÇAT, m. : Benés, *molto térçat* i *primai terçat;* Barrera, *terçat;* Pirineus francesos, *tèrsa* (Schmitt, 65).

6 - MARRÀ, m. : Pallars, Ribagorça, Pirineu oriental, *marra;* Pirineus Centr. Franc., *márru* i *mardà;* Hecho, Ansó Plan, *mordano* (B. D. C., XXIV, 1 74) ; Bielsa, *mardân* (Schmitt, 66). Quan és massa veli i per tant molt dégénérât o *gastat* que ja no fecunda prou bé a les ovelles, el *sanen* per vendre-se'l per carn i rep el nom de *tumis* (Benés) [3].

D - *Noms fisonômics aplicáis per llur aspecte y defectes fisics.*

I. - "Pel color de la llana i de la peli, etc.". A la fembra que té ben blanca la part del davant de la testa o siguí la cara (Benés) o completament blanca del cap (Isabarre, Estais) li diuen *paloma* i *colóma* (en el darrer cas) a Espot, Son, Ribera, Ripollès, i *kulúmo,* f., Pirineus Centr. frane. (Schmitt, 73) ; i si es un másele, *colom* (Espot).

A la que té la cara blanca tacada amb clapes negres, es coneix per *pigranya* (Benés), *pigrènya* (Espot, Ribera), *pigalla* (Isabarre, Son). Cf. *pigada* al Ripollès, *pigaláda* a Bielsa i *pigeto,* f. a Adour (Schmitt, 73); *pigrèny* (Espot) i *pigoli* (Isabarre), si és un másele.

A la que té el morro ben negre, Tanomenen *moina* (Benés). A la que és bianca de tot el cap i té els ulls contornejats per una clapa negra, li diuen *ulleràda* (Benés, Espot, Isabarre), *virgallàda* (Ribera), *guiáda* (Bielsa i *gáya* (Lavedan) (Schmitt, 73), i *ullerat* quan és un másele (Espot, Isabarre). L'ovella *ulleràda de negre,* és la propia del Pallars, aixi com *la ulleràda de roi* (pelatge rogenc) ho és de la Vali de Benasc (Espot, 1946).

La que és bruna o negra totalment però que llueix una clapeta bianca al mig del front rep l'apel.latiu de *coronàda* (Bellanos), *astrelàda* [4] (Espot, Isabarre) o *astrellàda* (Manyanet, Benés, Son, Durro i Senet (Riba- [*1]

---

[3] Cf. el francés *tournis,* aplicat a la modorria o bogeria del bestiar de llana. *Tumis* també s'empra com un insult inofensiu, aplicat als homes, manta vegada per les dones: *maldit tumis!,* fu. . . *turnís!.* (Sarroca de B.).

[*1] *D'astrel,* o estel o estrella del firmament (Pallars).

gorça), i el másele, *astrelat* (Espot, Isabarre) o *astrellat* (Manyanet, Benés. Son Durro i Senet).

Als caps de bestiar, sobretot als moltons, que la seva liana tira a èsser de color rogenc i tenen la testa *colràda* o colorada, els diuen *ròis: marrà* o *moltó ròi* (Benés). A Son, Tovella que té la cara rogenca rep el nom de *ruja.*

Als que els passa una ratlla negra per sota de les barres i tenen tot el cap blanc, els diuen *barrats: molto bárrai* (Benés).

Hi ha moltons i ovelles que llueixen arrecades o *barbollóles* com les cabres; a n'aquets els anomenen *barbollóles* (Benés, Isabarre).

El moltó o ovella que no té banyes es conegut per *móixo,* m. o *mótxa,* f. Sona *mócho* i *mocha* (Benés, Sarroca de B., Erdo, Espot, Isabarre), Cat. *moxo - oxa.* Cf. *munzé -o,* m. i f., a Luxon (Schmitt, 72).

A l'ovella que té *bañes* o corns li diuen *banáda* (Benés, Espot, Isabarre) i *banut* al moltó (Espot, Isabarre). En canvi, al cap de bestiar cornât que se li han mort les *bañes* al creixe, Tanomenen *bruixonat.* m. o *bruixonáda,* f. (Benés), o *burixonáda* (Espot, Isabarre). Cf. *brüsuiat,* m. i -tó, f. a Sainte Marie - Housentut (Schmitt, 73).

2. - "Per llur naturalesa i per accidents fortuits". L'ovella que només busca l'herba tendra, això és, que llamineja al pasturar, es anomenada *gormànta* (Benés), *gormàndo* (Espot) i *llamosina* (Isabarre) i el moltó, *gormand* (Espot). Cf. *gorjuda,* f. al Ripollès (Vilarrasa, 19).

El moltó o ovella amansit que es deixa tocar sense fugir, es coneix per *manso,* m. o *mansa,* f. (Pallars). Al Ripollès és *manyac* i *manyaga,* respectivament.

En contra, els que no es deixen tocar gaire, o millor dit, que no están amansits, reben el qualificatiu *d'afúrro,* si és el másele o *afúrra* si és la femella (Benés, Sarroca de B., Santa Coloma d'Erdo, Paüls, Montcortés) i *farro* (Tor, Farrera) (B. D. C. XXIII, 292).

L'ovella i tota altra fembra (ádhuc les dones) que no ha criât mai, es diu que es *bassíva* (Pallars Sobirá, Ribagorça, Plan, Gistaín (B. D. C., XXIV, 161).

A la que ha perdut o se li *aforrat* la cria estant gràvida li diuen *aforra* (pobles del Bósia i Ramiseli, Espot, Isabarre), o *auvélla forráda* (Ribera) i *fórra* al Pirineu oriental.

La que porta dues cries a l'any es coneguda per *putiéra* (Espot) i *tardanèra* (Isabarre).

L'ovella que té seca de llet una *popa* o mamelló del braguer per efecte d'haver estât *popada* o *fiblada* per un feram, segons la creença deis pastors, es anomenada *olimánya* (Sarroca de B.), *ulimónya* (Espot, Isabarre),

ulimana [5] (Ribera de Sort), *mamla* (Benés), *fisada* [0] (Espot), *fissada* (Son) i *fibblada* (Santa Coloma d'Erdo i també a la Vali del Boi (Ribagorça).

El corder fili d' una *borrega,* cosa rara, rep el nom de *borregui* (Espot).

El moltó o ovella que s'ha tornai boig o bé ho sembla, son coneguts per *amórro,* m. i *amórra,* f. (Sarroca de B., 'Vitella, Benés, Paüls, etc.) [7], *bòtx,* m., *bóija,* f. (Ribera), i *boja - bojos* (Farrera). Cf. *amúrru -o,* m. i f. (Pirineus centr. frane.), *amorru* (Bascónia), *amórro - amórra* (Bielsa), *arrumà* (V. d'Aran) (Schmitt, 87), *boja,* que té *faldera al cap* (Ripollés) i *tournis,* en francés.

3. * "Noms circumstancials". Els moltons que sempre van esquellats, això és, que no els hi treuen mai l'esquella *(truc),* reben el nom d'ns-*quellé(r)s: molto ásquellé(r)* (Benés), *molto asquellè(r)* (Paüls) [8]. Cf. *esquellat* (Ripollès), *esquerat* (Pirineus Centr. franc.), *esquilero* (Bielsa) (Schmitt, 66). De vegades aquests moltons llueixen una mena de "monyo" al dateli de la mateixa llana, deixada expressament sense esquilar el día de *xolla* o de *tosa,* a tali de fantasia; llavors els anomenen els *moltons de floc: moltó de floc* (Benés). A Roni (Ait Pallars Sobirà central) als *moltons asqueìlè(r)s,* o solament al molto *manso,* en Hoc del floc, els *enüalonen,* o deixen una clapa de llana sense *xollar,* que els cobreix la part de sobre del coll i de la *creuera* del davant, i la llueixen, també, com una fantasia [9].

El molto o ovella senyalats amb *aurròia* o mangra, per menar-los a fira, reben el nom *d'anrroiat,* o *d'anrroiàda,* respectivament (Espot, 1946).

Tots aquests noms, quan els nostres pastors tradicionals desconeixien d numeráis i per tant no sabien comptar per mitjà de números, els servien *per* a comptar d ramat a la seva manera, per cert molt rudimentaria. Aquest sistema de comptar d bestiar que cada pastor guardava, y que sem-

---

5 Serà una alterado dé "unimama"?, això és, una marna?

6 Adj. aplicat a un animal o a una béstia. I segons d cas es diu *animal fisat* o *bestia fisada* (Espot).

7 *Amorrà(r),* v., équivalent a rodar d cap a una persona o animal; *amorrà(r)'s,* v., agafar rodaments de cap una persona (Sarroca de B. Paüls, així com diversos pobles més del Bòsia i Ramiseli).

8 Aplicat també a un minyó fadri, entrât en anys, que se'l considera com a capdavanter o guía deis demés fadrins, per similitut amb els *moltons esquellers* que condueixen el ramat (Paüls).

9 Observât en plena muntanya, anant de Castellbó a Sant Joan de l'Erm i Roní (9-VII-1947).

pre hem cregut el més primitiu de tots els sistemes que deis pastors coneixem [10] [11], tal com ens ho palesa una obra de recent publicació [u]; consistía en mirar cada matí abans d'aoiar, o cada vespre abans de tancar, si hi havien tots els caps de bestiar amb nom propi o fisonòmic que més sobressortien del ramat. Miraven, per exemple, si hi havia l'ovella *coîxa,* la *paloma,* la *moina,* la *pigrànya,* la *gormànda,* la *bruixonàda,* la *ulleràda* i la *mótxa,* tant si n'hi havia una de cada mena com si n'hi havien més. Si hi eren tots els marrans; tots els moltons: *esquellérs* i de *floc.* Deis crestons i altres guies del ramat, si hi havia el *sabinard* i el *faixàrd.* Si no n'hi mancava cap d'aquests, que el pastor coneixia prou bé, donava per segur que el ramat era complet. Ja que —al dir deis pastors—, tot el demés bestiar sempre segueix a aquests caps més caracteristics ; sobretot als moltons i als crestons que sempre van davant de tots obrint marxa (Benés, 1932).

•

II - Les habituels i les funcions biologiques del bestiar. -

Tan intéressants i curiosos com els noms precedents, ho són també els aplicats a les parts anatòmiques i a les funcions orgàniques normáis. *

A - *Principáis paris anatomiques.* *

1. - La testa: *cap* (general), *cabarròt* (aug. despectiu) (Sarroca de B.) ; *crésca* (elosea, o espai comprés entre els corns al front o testa) (Sarroca de B., Espot) ; *bañes - bana* (pobles del Pallars suroccidental, Farrera) ; *còrnes - còma* (Espot, Alós, Ribera de Cardós Vallferrera) i al Ribagorça oriental, còrns - *còrn;* Cf. corno, f. a T Aran, i *banyes,* arreu de Catalunya; *aurelles - aurella* (Pallars); *barres* (mandibules) (Benés, Sarroca, Pauls), *borres de damoni* (superiors) i *barres de daüall* (înferiors) (Espot); *morro* — al cast, 'hocico' (general); *narills* = al cat. 'narius' o forats del nas (Benés, Sarroca de B., Paiils).

2. - El cos o tronc: *asquéna* (Benés, Sarroca de B., Päuls), *fil de l'asquèna* (Espot); *piga de l'asquéna* (espina dorsal) (Bòsia i flamisell), *corrisele* (Espot, Areu, Farrera, Estaon) (B. D. C., XXIII, 281); cf. a Azún, *arréa* i a Lavedan, *arría* (Schmitt, 90) ; *pantxa* (sona *pàncha), lo tou de la pantxa* (Pallars), a l'Aran, *bréntе; illùda* i *lloms* (part deis

---

[10] Que estudio en la meva obra inèdita, *La vida pastoral al Pallars Sobirà* d'on extrec aqüestes notes.

[11] Thurnwald, "L'économie primitive'', Paris, 1936. "Referese a êste fenòmeno entre pastores primitivos", ens diu Dias, parlant d'un costum semblant al nostre de comptar el bestiar, entre pastors portuguesos. Jorge Dias, *Vilarinho da Fuma* (Porto, 1948), pàg. 78.

ronyons) (Benés, Sarroca) o *currons* (Espot) ; *aspadles* (Benés) o creué-*ra del davant* (Roní) ; *la creu deis lloms* o *creuéra* [12] (Bellanos) o *creuàda* (Estaon) ; la *cua* (Bòsia, Marniseli) o la *cuga* (Espot, i també a Vilaller - Ribagorça).

3. - Les parts genitals: Els máseles tenen els testicles o *manéis* (Paüls), *iripons* o *collóns* (Pallars en general), ous (Farrera) ; Cf. *koxó-nes,* a Bielsa i *kulús,* Pirineus Centr. francesos (Schmitt, 94) ; el membre viril o *pixa* (Sarroca de B.) o *pixadó(r)* (Farrera, Espot). I les femelles tenen l organ sexual o *la naiúra* (Sarroca), *la natúra* o *la nitára* (Espot, Estais) i *lo pixadó(r)* (Bellanos). Cf. *naturo,* f., a TAran, Aure (Schmitt, 95); així com les metes o *braguér* (Bòsia, Flamisell) o *braguér* (Espot i a totes les altres valls del Pallars), amb les *pópes* o *popetes* (mamellons o mugrons) (Pallars). Cf. *bragér* a Bielsa, *brayero* a Faulo (Alt Aragó occidental) i *púpo* a TAran i Pirineus Centr. francesos (Schmitt, 75, 96).

4. - Les potes: *carnes* o *potes* (Pallars), amb *les ginolls* o *genolls* (del davant), (Benés, Sarroca de B.) ; *la llaça* o genolls del darrera (Benés, Vilella, Sarroca de B., Espot) i *la forcana* [13] i *les peülls* [14] (unglots, o cascos deis peus) (Sarroca de Bellera).

B. - *Del crii, deis gestos i del pasturar.* El bestiar de llana quan crida o *bèle* fa *bèèè, . .* è/, del verb *belà(r).*

Quan les bèsties cornades es barallen entre elles a tostarrades, en diuen *toçà(r)'s,* v., i quan empaiten a les persones amb Tacció de bornar-les, es diu *toçàfr),* v. (Sarroca de Bellera). Cf. *toceià(r),* v. al Pont de Suert, *tocear* a Hecho, Ansò, i *tociar* a Gistaín i a Plan (B. D. C., XXIV, 182). També rep el nom de *burceià(r)* i *banegâ(r),* v. (Sarroca de B.), on una *bañàda* o *toçàda* equivalen a un cop de cap o de cròsci, d'una béstia cornada. Els tres mots són recollits vivents en pronunciar-los la gent molt velia de Sarroca, on gairebé han caigut en desús.

Quan els ramats de bestiar de llana són a la *pastura* i no troben herba que tot el dia caminen pels *oials* o *carrerons* (caminéis), diuen que *carrero-nen* (Espot), del verb *carrerona(r).* Privar al ramai d'ovelles d'anar a un

---

12 Part d una béstia corresponent a sobre deis lloms on s'uneixen les cuixes al eos (Bellanos).

13 La part de les potes on s'uneixen els *peülls* o *cascos* de les bèsties de peu forçat (Sarroca de B.).

14 Cada una de les ungles separai el *peáll* o case, quan hom es menja les potes de bestiar, es diu el *potili,* m. Es pronuncia gairebé sempre en pl. *potills* (Sarroca de B.).

Hoc plaent per a elles, fent-les girar cap un altre cantó, en diuen *trencà'(r) la girada* (Espot). Manta vegada això els produeix una malattia (Benés, Sarroca de B., Les Iclésies). Quan alguna vegada per voluntat del mateix bestiar se'n separa o se n'escapa algún escamot del ramat, en diuen *escabotà(r)'s*$_t$ v. (Sarroca de B., Paüls, Espot) [15] o *escabotà(r)-se* (Espot). I de separar-lo el pastor, rep el nom *d'escabotà(r),* v. (Espot).

Una cosa semblant sol succeir quan les bèsties *péixen* pels *feixancs* esbarzers, de vegades el bestiar en voler *aspelluncar* (Sarroca de B.) o abastar algún brot tendre, o *brosteià(r)* (Sarroca de B., Benés, Paüls), *s'ambarcére;* enredant-se de tal manera a les *barces* que, manta vegada, no eixirien més d'allí si no els en treguessin; ja que les espines deis esbarzers els subjecten la llana fortament. I encara, moites vegades, un cap de bestiar *ambarcerat* (del v. *amharccrc̈r(r)'s),* no el trobarien si no fos el so de fesquella que el descobreix (Sarroca de B.).

Una cosa semblant sol succeir quan les bèsties *péixen* pels feixancs o roques; on distretes *acaçant* els brots tendres es posen o *s'afeixanquen* en Hocs tan perillosos que no poden tornar a recular i els ban de treure els pastors baixant-hi lligats. Aqüestes bèsties reben el nom de *bestiar afeixancat,* del verb *afeixancà(r)s* (Bellanos, 1939). A Espot en diuen *efeixenà(r)~se*$_t$ v. i *anrocà(r)"Se,* v. i. *bèstia afeîxancàJa* i *anrrocàda,* respectivament, quan ban de baixar a treureda amb cordes. A Cardós, en diuen *embaserà(r)~se,* v,, perqué el lloc on s'encinglera el bestiar menut, o *s' embasere,* en diuen *baséra,* i *animal embaseràt,* el cap de bestiar que s'hi posa (Ribera, 1941).

I quan un cap de bestiar eau o s'estimbe, o s'estimbat d*un asPah o * cingle, diuen que s'*asüalse* o que *s'asvalçat,* del verb *asvalcà(r)'$* (Sarroca de B., Paulsͅ).

Entre maig i juny que ja comença a fer el sol un xic calent, a *l'a-ûià(r)'l* ramat al mati aixi que s'esiés o s'escampat per la serra, tot seguit bo i *afalerat* o delitos (Farrera), va buscant els *amurriadórs* o *murríadórs* (Farrera), o *amurriadórs* i *amurriadérs* (Bòsia i Flamisell), llocs ombrivols o frescals, per a *murrià(r)'hi* (del v. *murrià(r),* o mandrejar-hï una llarga estona, bo i abscondint-se el cap els uns amb els altres per lliurar-se del soi.

C - *Del menjar, del jeure i del creixer.* - De fer moure les *barres* tot menjant en diuen ramugùfrj, v,, i quan jeuen que també fan moure la boca corn si masteguessin quelcom en diuen *raumà(r)*$_t$ v. (Benés, Sarroca de B.,

---

15 També escapar-se o separar-se aigu d*ún grup de persones, per qualsevulla causa, quan van de carni (Paüls),

Paüls, etc.). Habituels que es fan extensives a totes les bèsties del peu forçat (ovelles, cabres, bous i altres), de l'especie ruminant.

A un cap de bestiar qualsevol, de récria, bon menjador, que s'agafa amb tot, li diuen que ´es *peixadorét* o *peixadoréta* m. i f. (Sarroca de B.). I quan els *corders* es *porten bé* (v. *portà(r)'s bé)* [10] i per tant s'engreixen, ho coneixen perqué *córnen,* això és, els surten les *bane$* vermelloses i sempre tenen ganes de *toçar,* i quan surten a *péixer* saltironen en Hoc de caminar (Sarroca de B.).

A tots els corders, llevat deis que deixen per a *marrons,* quan tenen quatre o cinc mesos els *sanen:* Pallars, *sanà(r),* v. ; Aran, *krestà;* Bielsa, *kapár;* Pirineus Centr. francs., *kapà* (Schmitt, 66). català, *capar* i *eresiar.* Els mateixos pastors els toreen o recaragolen la borsa deis testicles amb les mans, de forma violenta i forta, per la cual cosa els deixen fora de Hoc; aleshores els hi apreten les boles ben arrant del ventre i lliguen la borsa bûida ben apretada arrant mateix de les boles, amb un fil de llana doblat, perqué no s'escorrin cap avall, durant unes 24 hores (Benés i presenciat a Aguiró).

D - *De l'excrement.* - L'accio´ de defecar de les bèsties en general es diu *femtà(r),* v. L'excrement que evacua el *bestiar de llana* i *de pèl* (cabres), rep el nom de *cagallons,* m. i pl., i el conjunt del fem, *siérro* i *siérre* (Pallars suroccidental), *siérro* (Àreu, Esterri de Cardés, Estaon), *sierra* (Tor), *sirru* (Farrera i *sirri* (Espot) ; i les particules *cagallons - cagallô* (Sarroca de B., Benés, Paulls, etc.), *cagóles - cagóla* i *Magúlles cagúlla* (Espot). Cf. *xerri* al Ripollès i *sirrio* i *xirria* a l'Alt Aragó (B. D. C., XXIV, 181).

E - *La cria.* - Descriurem solament les notes en les quais apareguin termes lingüistics poc coneguts.

1. - "Fecundado´ de Ies ovelles". Per allá a primers de juny *donen* cls marrans a les ovelles ; això és, els barregen amb el ramat d'aquestes per tal de *marrí(r)'ls* o fecundar-les: Pallars, Ripollès, Aran, *marrí(r),* v., a Biélsa, *marrir.* Cr. *marreoér* a Escuain (Schmitt, 65). Segons el dir deis pastors, quan donen les ovelles al marrà, o mentre es *marríssen,* no les poden *salar* o donardos sal; car si mengen sal diuen que es *trenquen* (del verb *trenca(r)'s),* o deixen de *marrí(r)'s* o fecundar-se (Sarroca de B.).

2. - "La cria". Les cases que tenen molt bestiar, per allà Sant Andreu (30 de novembre) el divideixen en dos ramats: això és, el *ramat d'auüélles de fili* (Vilella), *ramai d'auüélles lletéres* (Erdo) o de cria, i el *

---

[10] *Porta(r)'s bé,* es sinònim de tenir l'aspecte de bona salut, aspecte $à, de trobar-se bé, etc., aplicat a persones i a bèsties (Bosia i Flamisell).

tassiu, compost per les ovelles bassives, moltons, marrans, cabres, bocs, crestons, etc. i tot el *rebui* o rebuig: Pallars, *bassíu* i *bassibada* (Die. Alcover). L'objecte de la separació és el reservar els millors *peixents* per a les ovelles de cria (Benés, Ripollès). El temps de *cria* (Benés) o de *créa* (Espot) *(la créa,* que diuen), comença per la "Concepció de Nadal" (8 de desembre) (Benés), el fort és per Nadal i dura fins cap a darrers de març (Benés, Espot). I a Espot diuen que "peí febrer no hauria de nàíxe cap corder".

Al Pallars Pacte d'expulsar la cria, es conegut per *cordèra(r),* v. a PAran, *añerà,* a Bielsa, *tarnaskà* (Schmitt, 62). Cf. *anyelar* a Bosch de Trinxeria *Records,* pàg. 47. Si a una ovella li costa molt de *corderai,* que se li faci difícil d'expulsar el corder, li col.loquen una creueta fêta amb dos branquillons de ruda, damunt deis lloms i creuen que realitza Pacte sense dificultat (Benés). A Espot, quan una ovella *cordele* i juntament amb la cria no expulsa la *cólga* (membrana àmnica), posen un ramet de ruda ais lloms de la bèstia o bé a la *còlga,* si és que surt un xic, i aixi creuen que la treu del tot.

Després d'haver *corderai,* Povella llepa totes les parts del eos del seu fili; i si ella Pàíme *o* el voi, ni el molt fred el mata, ni se'l deixa ''penre per cap guineu" —diuen (Benés). Però si n'hi ha alguna que no el vol, Phi fan *aimà(r)* a la força de la següent manera: la deixen sola amb el fili, tancada en un Hoc qualsevol, i li ensenyen un gat o millor, si pot èsser, una guilla o *guineu,* i aleshores la mare per por de que aquesta bèstia li prengui el corderei, *l'àime* afectuosament, i es deixa *popà(r)* tranquilament per eli (Benés). Una cosa per Pestil practiquen els pastors d'Espot per ferii *popar* u *amà(r)* per força el corder; la qual ovella, en aquest cas. es anomenada *manèra* [17]. I a Ribera, de fer això a les ovelles en diuen *fé(r)'ls* (fer-les) *amà(r).* Al Ripollès, la mateixa práctica rep el nom de *xurmar* i la mare és anomenada, *ovella xurmera* (Vilarrasa, 110). I a Gistaín (Alt Sobrarbe) en diuen *apedar,* i consisteix en sonar un instrument músic els pastors, durant la nit, perque l ovella vulgui més al fili i aquest marni més content (Gistaín, 1943) [18].

Sense arribar, però, ais extrems explicats, mentre els *corderets* són x¡-carrons, els tenen d *afilla(r), v.,* cada matí i cada vespre a llurs mares; o sia que una persona subjecta a Povella pel cap perqué el *corderei* pugui

---

17 El mateix adj. *manerá* apliquen, en quest cas, a Povella esquerpa, els pastors navarros del Roncal (Isaba, 1943).

18 Vegeu, si us plau, encara, *El Pirineo español,* pag. 416, on expliquen! altres costuras i altres mots referents a PAlt Aragó i a Navarra.

popar tranquilament sense esquivar-lo. Puix hi ha ovelles tan males mares que si no els *afillessin* a Durs filis, no els deixarien *popar* mai (Sarroca de B., B enés, Erdo, Espot, Son, Ribera).

A les ovelles que a més de criar el seu fili donen *pópa* o alleten a d'altres corders, les anomenen *amères* (Ribera).

De vegades hi ha corders ais quais alleten vàries ovelles; aquests reben el nom de *popissérs* (Benés), *cordèrs popissès* (Son) i popíssérs i *cordérs sense mare* (Ribera). Arreu sona, *cordés popissès* o popissès.

A Tovella que se li mor el fili, *V aimen* el corderet de l'ovella mes dolenta del ramat, de la segiient manera moli enginyosa. Treuen la peli *a bol* (sense obrir-la) al corder mort, i la posen, tan ben encaixada com poden, al corderet que volen *aimá(r),* perqué així la mare senti el mateix flaire del seu fili. Si aquesta li dona de mamar sense cap mena de recel, y per tant el cria com si fos el seu fili, diuen que se fàirne. I llavors, aquest corder, rep el nom *d'adobbleràl,* perque ha tingut dues mares (Benés). A Espot, Pacte de vestir la peli del corder mort a Paître, es coneix per *ampellotà(r).*

Hi ha ovelles i també cabres que se'ls esguerra la cria; la qual cosa —al dir deis pastors—, els ve de saltar alguna riba o paret alta, de menjar herba massa freda o mullada, o també de menjar aglans molt freds. Aqüestes femelles reben el nom d'afórres, perqué se'ls *aforrat* la cria (del verb *aforrà(r)'s)*. Pallars, Ribagorça, Vali d'Ager, *aforrà(r);* al Ripollès, *csguerrar* (Vilarrasa).

Després de criar o parir, aqüestes altres bèsties, treuen una mena de llet molt espessa anomenada *rantina* (Espot), *que* precedeix a ia llet bona.

Per allá a darrers de maig o a primers de juny, molts pastors separen les ovelles deis cordêrs per tal de *desVeià(r)'ls* (Benés), i poder *munyi(r)* (Sarroca de B., Benés, Santa Coloma, Paüls) o *muUí(r)* (Espot)i *muir* (Isaba) a les ovelles, per fer formatge. Altres els deixen popar des que neixen fins a Sant Pere (29 de juny), que llavors també els separen del ramat. I així restèn *desveláis* (Benés) ; Pallars, *desveià(r)*$_t$ v. (Vitella, *despopà(r))* ; català, *desmamar.* Cf. Bielsa, Hecho, *desvezar;* Ansò, esdezù (B. D. C.), XXIV, 169) i Aran, Aure, Luxon, *despupá* (Schmitt, 51).

III - Les malalties del bestiar i Durs remets. - El vells pastors de la nostra comarca, posen en práctica, encara avui, una pila de cures i íemeis, per tal de güarir les malures, o bé preservar-les, del bestiar que guarden, que són una bella mostra de la cultura tradicional del poblé senzill i, a la vegada, una curiosa reminiscència de l'antiga medicina màgico-supersticiosa, deis nostres prétérits avantpassats. La qual medicina, manta vegada, perpetuada a través de la tradició, dins d'un espai de temps molt conside-

rabie, encara la practiquen els nostres pastors tradicionals plens de fe i d'unció gairebé religiosa, com ho fein els seus creadors.

A - *Matures i remets,* - Si bé podriem extendre'ns molt descrivint cada una de les malalties que a continuadó es detallen, això no obstant, procurarem fer-ho el més resumit possible.

1. - "Tocarse de la fel". Quan el *hesitar menut* està *amfeleràl* (Espot), o es *toque de la fel (afelera(r)*s),* v. (Benés), *amfelerà(r)-se* (Alós, Espot, Farrera, Tarilí), la qual cosa lì ve perqué s'infle la fel i se'ls fa grossa (Espot), perque han menjat herba fresca massa dematí o bé han *brosteiàt* Hues verds massa tendres (Benés), o perqué mengen t'er*diña* (herbes i brots tendres) i beuen aigues calentes, que també els hi fan mal (Ribera), els pastors ho coneixen en que Ies ovelles es posen *grífies* (esborronades de fred), comencen a *planlá(r),* v- (aquietar-se) quan arriba el sol, fan cruixir els queixals i no mengen res (Benés), i tenen les orelles i les *bañes* fredes (Espot). Reben el nom *d'afelerat - afeleráda,* m. i f. (Benés), *amfelal - amfeláda* (Alós, Espot, Farrera), *amfeleràl - amfeleràda* (Espot) i *enfelada* (Ripollès). I a Ribera el nom de la malura es *la tocàda,* i *tocades de la fel* (sínónim d'oueí/es *anfelàdes)* a Taúll.

A Benés per curar-les els donen un bocí de sagí (greix de porc salat i ranci d'adobar el brou de l'olla) ben *mairai* amb sutge de la xemeneia i els hi fan rosegar *(ruigar)* boixos prims i com més vells millor; els estaquen una corda ben estreta a la cua i a Ies orelles, i si se'ls inflen, els les punxen amb una agulla, i no es poden moure d'ajegudes de terra, perqué, del contrari, moririen. A Espot, a les *ocelles anfelades,* les guarden tant com poden de la mullena, sobretot quan es posen *grifies,* i els hi fan beure un *tupinet* de vi bullit amb Hard, o millor encara, orins humans. En canvi, a Burgo, les lliguen les orelles amb un fil de llana perqué s'inflin ; les punxen i per allí —diuen els pastors—, els hi surt el mal. I a Ribera, preparen una *salada* amb sai, Hard, oli ginebre, pólvora i serp seca i polvoritzada, i els la fan prendre. Això —diuen—, els priva d'*amnesìa(r)'s* (empestar-se) i els trenca el mal sí no están massa carregats, que, llavors, en aquest cas, es moren.

2. - "Tocar-se deis pulmons". Hi ha caps de bestiai- de liana que se'ls podreix el fetge i *la freixûra* (els pulmons), i no tenen cura: *anlecà(r)'s*$_t$ v., Benés, Sarroca de B., Vilella, Santa Coloma, Pauls i altres pobles del Bòsia i Flamisell. El moltó o ovella atacat d'aquesta malura: *antecàt - antecàda* (Bòsia i Flamisell), *enlekót* a l'Aran (Schmitt, 85). o *amfreixurà t* (Farrera) i *enfreixurat* (Ripollès), se li coneix perqué se li *anfonzen* (afonen) i *anlaradanyen* (entelen) els ulls; es posa *grifio* (esborronar-se de fred) i sempre marxa cap avall defugint el pujar (Benés).

*3** - "Illar-$e". Quan *s'illen* (del verb i7fâfr/s), o tenen un *cop* de *sang,* ho coneixen perqué estant neguitoses i comencen a *manxar* (sona *manchà)* (amb les potes; aixo` és. les estiren i arroncen tot abaixant i apujant el cos. Aquesta malaltia es ocasionada perqué la sang se'ls posa als ronyons. Per curar-los els sangren, fent-los un tali a la cua, a l'orella, o bé a la vena d'un ull (Benés).

4. - "Rimflament". Si aquest bestiar menja l'herba anomenada *miligó* (Sarroca de B., Benés, Santa Coloma d'Erdo), *melegó* (Farrera) o *milgo* (Espot) [10], *raido´* o roldó, *sabúdes* (mena de juliverd bord) o alfals [19] [20], quan, al matí, encara no hi ha passât el sol, o bé després d'haver plogut, els *rimfle,* i s'arrabentarien si els pastors no fossin amatents a posar-los-hi una estaca de boix *(Buxus semperüirens)* tendre dins la boca a tali de fre o mós, lligat de cada extrem amb un cordili al dateli. I *mastullànt* (fer moure poc o molt les barres en acció de mastegar) aquell *mós* que els priva de tancar la boca, van exhalant poc a poc l'aire del *rimflament,* fent-los-hi heure llet, o bé mesclada amb oli i, en cas molt greu, petroli (Observât cl 1946). Als pobles del riu Bòsia i Flamisell, *rimflà(r)'s,* v. ; a Espot, *rimflà(r)'s* i *rimflar(r)se*$_t$ v. ; a Farrera, *umflq(r)'s* i *arrebuti(r)'s (del melego),* v. I *rimflàda* (Pallars suroccidental, Espot) i *butils* pi. (Farrera), aplicat als animais atacats.

5. - "Mal d'ulls". Si a aqüestes bèsties se'ls dóna sal en dillums creuen que els fa llagrimejar els ulls i se'ls posen malalts. Per curar-los-hi, hi tiren sal que posen dins d'un tub de canya foradat de cada extrem, bufant per un cap, a tali de cervatana. Quan és un de sol Tuli malalt, els foraden Torella, del mateix costat d'aquel ull, per mitjà d'un punxó de fusta de boix tendre, que hi deixen clavat fins que s'asseque. Creuen, els pastors, que aixi que es va assecant Testaca, es va curant Tuli (Benés).

6. - "Ronya". Quan el pastor observa que un cap de bestiar es grata molt el cos, Tunganxe per la pota amb el *ganxo* o tirapeu i li mira bé tot el damunt. Allí on veu grans o crostes (crusfissos) els quais són de *ronya* els unta bé d'oli ginebre per tal de que s'assequin i caiguin (Sarroca de B., Santa Coloma d'Erdo). A Benés també els hi curen amb un beuratge compost per les arrels d'una herba que creix als cims muntanyencs (de la quai no han sabut dir el nom) i puntes cremades de cigar (burilles o "colilles"), bullit amb vi, fins que el liquid resta a la meitat. Després els ho fan heure per mitjà d'una *bana.*

---

[19] Herba que fa una flor petitona i groga que creix als prats y rostolls.

[20] *Aufals,* segons la zona meridional del Pallars Sobirà, però de Llavorsí per amunt, en diuen *sanfluent.*

Aquesta malura creuen, els pastors, que'ls surt de *salar* o donar sai al ramat, estant mullades les bèsties, de disgustos: per efecte d'ésser mal guaidades, de *males girades,* perqué el bestiar vol anar a un cantó i el pastor els fa anar a un altre (Benés i Espot en el darrer cas). Pallars, *rónya;* Aran, Luxon, *arrimõ,* f. (Schmitt, 88).

7. - "La pigota o verola". Antigament una de les malures més greus que sufrien les ramades del bestiar de liana, era la *pìgota* (Pallars, Ribagorça, Ripollès) o *pigólo,* f. Gèdre, Gavarnie (Schmitt) ; català, verola. Enfermetat que s'encomanaven molt fàcilment els uns als altres. Quan el pastor s'adonava que algún cap de bestiar patia aquesta malaltia (la qual cosa coneixien perqué els animais empestats, al mati en sortir el sol, *planten de grifios de fred,* mirant enlaire (Espot), tot seguii *V ampeltraüe* (del verb *ampeltrà(r)* = injectar, vacunar) ais demés perqué no se 1**apeguessen* (del v. *apegà(r)~a* encomanar, infectar). Per ferdio, anava fent un tallet a la cua de les bèsties sanes, on introduïa una mica de *posítema* (pus) que amb la punta del ganivet anava extraient deis grans o tumors deis animais *ampigotats* (Benés). De forma semblant *Vampeltren* encara avui (1941), els pastors de Son. A Espot, per *ampeltrà(r)* la pigota a les ovelles agafen una agulla enfilada amb fil de cosir, amb la quai travessen els grans de Tovella morta ampestada, i *Vampeltren* a les ovelles sanes, fent passar l'agulla i el fil bruts d'aquell pus, tot cosini un xic de peli i carn de sota la cua, que és on *s'ampeltre* la malura (1946).

8. - "Mal de bogeria". De vegades a les bèsties que anem estudiant sels fa aigua al cervell i es tornen *amorres* o boges: *amorrá(r)'s* (Benés, Sarroca de B.). En aquest cas comencen a rodar i rodar i no *péixen* ni mengen, ni fan res de bo. Aquesta malaltia només ataca al bestiar jove, aixô és, quan són corders i borrecs, etc., però en pasant deis tres anys ja no hi ha cap por que es tomín *amorro* o *amorra* (Benés, Sarroca) o *bojos,* $pl._t$ a Farrera.

Hi ha una altra mena de *bojos* que comencen a fer *cruíxir o* fer petar les dents, posant el cap mig inclinât, i es revolquen per terra, no podent-se aquietar de cap manera, i pateixen molt. En aquest cas són anomenats: *ranós,* sing., *ranósos,* pl. (Farrera).

9. - "Cucar-se". A l'estiu, els pastors tenen de vigilar amb molta atenció el bestiar de llana, perqué només que es facin una petita ferida, ja sia a l esquilar-lo, ja sia refregant~se en alguna cosa aspra, etc., tot seguit s'hi *cague la mosca* i s'hi fan cues que consumeíxen la carn fins a fer-s'hi un forat que hi cabria una nou; àdhuc, de vegades, algunes bèsties moren d'això (Farrera).

Sobretot tenen de vigilar-los-hi molt el *pixador;* ja que la fortor de

les secrecions genitals atrau, molt assiduament, a les mosques, y manta vegada se'ls *cuque* per aquesta raó (Bellanos, Farrera) : *cuca(r)'s,* v., Bellanos.

Per curar-les, el pastor té de *descuoá(r),* v., la nafra o part afectada per mitjá d'una *asiaca descucadóra* (una branqueta qualsevulla) amb la quai treu els cues i, després, unta la ferida, etc., amb olí ginebre (Farrera). A Espot, quan es *cuque* una ovella, li fan dir una oració especial per una persona que la sàpiga, generalment un home veli, la qual mantenen en rigurós secret. L'oficiant s'agenolla davant del mal, el qual persigna, i resa I'oració. I —al dir de la gent—, baldament tingui la ferida piena de eues, la cure sense cap més remei. A Espot i a Estais hi ha vells que saben aquesta oració, però no la volen dir sinó en el cas d'haver d'actuar de "curanderos" o magies (Espot, 1946).

10. - "Coixera". - De vegades, 1 'humitat o *mollena* deis pasturatges i del fang es posa a les potes de les bèsties i van coixes; aixô és, agafen *la coixèra.* Per curar-les les unten els peülls o cascos cada día amb oli ginebre, fins que curen (Ribera).

1 I. - "Trencar-se una pota". Quan a un cap de bestiar menut se lì trenca una cama, Tagafen i li *tracen* (del v. *traoà(r)* = a lligar) les altres potes; seguidament fan bullir pega amb la *padella* o *marmita de la pega,* mentre preparen un drap que estenen pia a terra on aboquen la pega bullenta i, per tant, diluida, tirant-hi després sal per sobre; una vegada estirada bé la pota trencada, per tal de posar els ossos a lloc, Temboliquen amb el drap i la pega, fent anar el pegat a dins, enrotllant-lo entorn d'ella; damunt del pegat hi posen quatre *costélles o* esberles de canya, les quais lliguen amb un fil de llana en torterol, tirant-hi pega diluida a cada *tramáda,* per tal de que si es trenca una canya no quedi baldera. Ais quinze dies els treuen el pegat i ja resta unida i soldada la pota. Explicat per un pastor de Benés, però és una cura popular a tota la comarca, al Ribagorça, al Ripollés, etc.

12. - "Costipar-se". Després d'esquilat, el bestiar de llana, de vegades es costipa: *ancadarnà(r)'s.* Llavors diuen que están *ancadarnais,* pl. : *ancadarnat* m,. i *ancadarnada,* f. "Quan són xollats s'ancadarnen, quan són llanuts no ho fan cap. . . !", ens digué un veli pastor de Bellanos, en Ì 939. Per aquesta raó, quan *xollen* el bestiar, ais corders tardans, més febles, només els *amvalonen* (del verb *amüalonà(r),* équivalent a deixar 1 'esquena totalment coberta de llana, o *llanáda,* i amb la panxa i potes esquilat) (Benés, 1932). A Roní, en diuen *ansarrellà(r),* v., i ho fan per a preservar ais corders de les tempestes. Cf. *acobarda* a Betlan (Aran) i Sainte Marie d'Housentout (Schmitt, 71).

13. - "Fiblar-se". Aquesta greu malura que consisteix en perdre la Uet d una mamella *(fibblà(r)'s,* v., Santa Coloma d'Erdo, Boi´* Ribagor-

ça), els pastors creuen que els hî pervé d'aver-les *popal* o *fibblat* el braguer una *raía paniquélla* (mustèla), una serp o un *culòbre* (serpeta verinosa), o altre feram [21] (Santa Colonia d'Erdo, Espot, Isabarre). A les ovelles que els succeeix aixô, els causa una greu enfermetat que moites en moren, i a les que salven els resta una *popa seca* per a sempre més [21] (Benés). A Espot per curar-les fan resar una oració especial per un home que [a sápiga (que encara n'hi ha alguns, però que se la mantener! en secret, com hem dit) i creuen que Fovella *fibblàda* cura així, sense cap més reme! (1946).

B - *Preseruatius de les malaltìcs.* - Quan els pastors troben algún cap de bestiar mort del seu ramat i ignoren la causa de la desgràcia, per tal de preservar al demés bestiar de la possible malura, h fan una *salada* composta de sai, oli ginebre i sutge de la xemeneia. I si el ramat es troba *peixent* en un Hoc abundant amb herba, el canvien de *pletiu* (que diuen), fent-lo *péixer* en Hocs rocosos i escassos de pastura (Benés). Per aquesta raó, a Alós, sempre que salen el bestiar, juntament amb la sai hi mesclen *oli de ginèbre* (1940).

Així mateïx, tots els ramaders o bé els pastors, quan maten una serp Fespellen, la salen i la fan assecar, per convertir-la en pois i guardar-la així, per barrejar-la amb la sai de *salà(r)* el ramat; la qual *salada* composta de sal i serp picada, preserva i cura al bestiar de liana, de *rónya*$_t$ sì en tenen, ì d'altres malalties estranyes (Santa Coloma d'Erdo).

A més de tot això, per tal de que el bestiar mengi amb més délit se li dóna sai periòdicament. Car així les besties beuen més aígua i *rómpen més:* això és, roseguen més Pherba (Sarroca de B,). Al bestiar de llana i de pel o bestiar menut, el soten salar cada setmana i sempre en dissabte; car aquest día és el dedicat a la Mare de Déu (Paüls). Altres no ho miren, però molts no gosarian fer-ho ni en dilluns ni en divendres. Car, en el primer cas, al dir deis nostres vells pastors, produeix mal d'ulls a les bèsties i en el segón, els fa tornar botjos o amórros. Tampoc es poden salar quan estant mullats, perqué, segons els pastors, els sortiria *rónya* (Sarroca de B.). Pallars, *salà(r)*$_t$ v. ; Ripollés, *donar sal;* Gucheu *asalyó* (Schmitt, 69),

Quan el pastor ha de donar sal *arille* o aclame al bestiar fent rí. . . i. - ri. . riZ, *ri. - .i. . . i. . , t!,* tot coLlocant la punta de la llengua a les dents superiors, obrint un xic la boca (Manyanet, 1935) ; a Espot anillen fent ri. *.ri. . .i!,* apuntant la llengua a les dents com a Manyanet, i a Burgo empren el mateix crit o clam que empren en altres ocasions. Bo i apuntant la llengua com en els casos anteriora fan *urrilxi. . .* ŧ/, *urritxi, . .* Z (sona "urríchí'"), i seguidament engeguen dos *xiulits* forts amb la boca. En diuen

---

21 Creença molt arrelada entre els pobles pastors europeus.

arrillà(r), v. (Benés, Manyanet, Espot) i quan el bestiar ho sent, acud corrent i *bêlant,* freturós, a l'entorn de les *saláres* o *saladóres* (Bòsia i Fiatiseli), *salères* (Paüls, Espot, Farrera), *salyeres* (Gavarnie) o *lekadéres* (Lavedan) (Schmitt, 69). Pedrés planes "adhoc" que hi ha a totes les *salàdes* o planells tradicionals on s'acostuma a salar el bestiar.

Quan el bestiar coneix que és el día de donar-li sal i no el *salen,* ovelles j. moltons es posen a *bèla(r)* molt fort, del qual gest i crit els pastors en óiuen *rebelá(r),* i empaiten al pastor, tot afuantse cap a les saleres. I com més sal els donen més sovint en volen (Manyanet). Després d'haver llepat la sal tenen d'estar molta estona sense beure aigua; del contrari e_s *rimflarin* i s'arrabentarien (Sarroca de B.).

A Benés feien el *senyal d'aurélla* ais corders el divendres sant al matí, abans de les 8 hores, perqué de no fer-ho així s'haurien tornai *bòljos* o *amórros.* Així mateix a Espot encara senyalen ais corders de les orelles, mentre Jesús sagramentat és al Monument durant la setmana Santa; perqué, així, creuen que no es tornen *bojos.*

Els pastors pallaresos en general creien que si en una casa ramadera, hom penjava el *llumener o* llum d'oli ais *cremalls* de la llar, les ovelles es tornaven amorres (Sarroca de B.).

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

C. Bosch de la Trinxería: *Records d'un excursionista* (Barcelona, Ï 887). J. M. Casacuberta: *M ateríais per a l'estudi deis parlars aragonesos. P ocabulari.* Dins del "Butlletí de Dialectología Catalana", Institut d'Estudis Catalans. Volum XXIV (Barcelona, 1936). Joan Coromines: *El parlar de Cardós i Vallf errera.* En el "Butlletí de Dialectología Catalana' \ Volum. XXIII (Barcelona, 1935). Alfons Schmitt: *La terminologie pastorale dans les Pyrénées centrales.* Llibreria E. Droz (Paris, 1934). Fritz Krüger: *Die Hochpyrenden.* Volum B: *Hirtenkultur.* Seminar fur̈ romaniche Sprachen und Kultur (Hamburg, 1935). Salvador Vilarrasa: *La vida deis pastors.* Imprenta Maidéu (Ripoll, 1935). R. Violant i Simorra: *La vida pastoral al Pallars Sobirà,* obra inédita. Id. *El Pirineo español.* Editorial Plus Ultra (Madrid, 1949). Id.: *Notas de etnografía pastoril pirenaica: la trashumando.* Dins de la revista "Pirineos", N^9 8 (Saragossa, 1948).

R. VIOLANT I SIMORRA

Secció d'Etnografia Nacional del Museu
d'industries i Arts Populars de
Barcelona

31 d'agost del 1949.